

körmök. Így csak sajnálni lehet, hogy a nagy lendülettel indult munka torzó marad. A drámaíró Katona legalább egy nagy művet alkotott, mely minden időkre megörökítette nevét a magyar irodalom történetében; a történetíró Katona csak megsejtette az alkotandó nagy művet, de sanyarú sorsa miatt nem adatott meg neki megalkotni.

A Foreign Quarterly Review értekezése a magyar irodalomról (1842).

Írta: FEST SÁNDOR.

Angol érdeklődés szellemi életünk iránt a reformkorszakban nem szórványos jelenség. Bár az angol utazónak az akkori divatossá vált magyarországi út leginkább politikai, gazdasági és néprajzi viszonyaink tanulmányozását jelentette, voltak mégis olyanok is, akik sokkal nehezebben hozzáférhető és megérthető szellemi életünket, irodalmunkat igyekeztek megismerni. És voltak, akik elismerésreméltó buzgósággal terelték honfitársaik figyelmét a földrajzilag oly távoleső nemzet költészetére, tudományos életére, mely „anglomán“ hajlama miatt amúgyis számot tarthatott az angol közvélemény érdeklődésére. Útleírásokban, de egykorú angol folyóiratokban is elég sűrűn jelelnek meg közlemények magyar irodalmi és tudományos kérdésekről. Eredeti felfogást, önálló véleményt ezektől a legnagyobbbészrét másodkézből vett megállapításoktól természetesen nem szabad várunk, hisz legtöbbnyire hiányzott irodalmunk megismerésének első feltétele, a nyelvi megértés lehetősége. De a felébredt angol érdeklődést a magyar szellemi élet iránt más szempontból kell mérlegelni: egy eddig alig ismert kis nemzet helyet kér magának az angol köztudatban, kultúrájának régiségét, eredetiségét hangsúlyozva, újabb költészete termékeit nem mint egzótikumot akarja a sokat csodált Angliába vinni, hanem öntudatosan mutat rá saját szellemi kincsére, amikor utat és kapcsolatot keres a brit kultúrához. Mint másutt említ-

* E kapcsolatok, a magyar irodalom hatásterületének felkutatását sürgette már Eckhardt Sándor is az I. nemzetközi irodalomtörténeti kongresszuson (Budapest, 1931) tartott előadásában: Az összehasonlító irodalomtörténet Közép-Európában. (L. Minerva, 1931. 96—103. l.)

tettük, „Magyarországon az írók — s köztük főleg Kazinczy — elégtétellel, de egyszersmind bizonyos lelkes túlzással hirdették, hogy fellendült irodalmunkra még a távol külföld is kezd figyelni“.¹ Az angol érdeklődés, elismerés nem egy írónknak emelte önértékét. Majláth szavát:² „Es ist eine Art von Autor-Eitelkeit, die mich veranlasst, hinzuzusetzen, dass einige derselben (t. i. mondáinak egynémelyike) in englischer Sprache erschienen sind“ más írók is ismételhette volna.

A reformkorszakban angol folyóiratokban megjelent, sokszor igen felületes magyar irodalmi ismertetésekből tartalomban, terjedelemben egyaránt kiválik a nagytekintélyű *Foreign Quarterly Review* egy értekezése a magyar irodalomról 1842-ben.³ Tulajdonképpen ismertetésnek készült és „review“-t ígért a következőkről:

1. Magyarische Gedichte, übersetzt von Joh. Grafen Majláth 1825;
2. Erdélyi Múzeum 1814—8;
3. A Magyar Literatura esmérete. Írta Pápay Sámuel, 1808;
4. Bibliotheca Hungarica 1792;
5. Hungary and Transylvania... By J. Paget 1839;
6. The City of the Magyar... By Miss Pardoe 1840;
7. Bowring's Biographies of the Magyar Poets.

Ezek ismertetése helyett azonban egészen mást kapunk a *Review* értekezésében: a szerző vázlatos, bár összefoglaló képét rajzolja az egész magyar irodalomnak, különösen régebbi korszakának. Magyarország, azzal kezdi fejtegetéseit, jóformán ismeretlen külföldön, szellemi életéről legfeljebb egyes tudósok értesültek. Pedig ez a nemzet megérdemli, hogy közfigyelmet keltsen nemcsak erényeivel, kiválóságával („the genius of a people at once chivalrie and gentle: full of courage and generosity and replete with enthusiasm and imagination...“), zengzetes nyelvével, mely az ismeretes nyelvek egyik legszebbike, de újabb időben gazdagon fellendült költészetével is. Angliában is tudomást szereztek erről az irodalmi lendületről, kár azonban, hogy a magyar irodalomról angol ismertetői nem ismerik eléggé az újabb költészetet és eleven, lüktető élet helyett szá-

¹ L. cikkemet: Angolok magyar irodalmi ismeretei 1830-ig. Irodört. VII. 164—9.

² Gróf Majláth János levele Kazinczyhoz. *Kaz. lev. XX.* 197. — 1827 febr. 1.

³ *Foreign Quarterly Review*. Vol. XXVIII. No. LVII 204—27. Magyar Literature, Rise and Progress.

raz adatgyűjteményt adnak az angol olvasónak (mint ahogy Bowring tette). Paget, a kitűnő megfigyelő, fukarkodik a magyar szellemi élet vázolásával, Gleig egyáltalában nem tudta a magyarságot megérteni, amire néhányheti magyarországi útja alatt alkalmat sem lehetett. Még a legtöbb, idevágó tájékozódást Miss Pardoe és Bowring könyveiből tud az angol olvasó szerezni.

Magyarországon leginkább a nemzeti történetírást művelik, lírai költészete elsőrangú és hű kifejezője a nemzeti karakternek (Berzsenyi ódái, Döbrentei lírája). A régi műveltség és az irodalom első korszakainak beható ismertetése után a XVI. században látja az igazi irodalmi élet kezdetét. Itt hivatkozik Sir Philip Sidney-nek, a híres angol költőnek (1554–1584) a magyar költészetre tett ismeretes megjegyzésére.⁴ A XVII. és a XVIII. század irodalmi eseményeinek szemlélete után a jelenkorra tér át, az Akadémia nagy jelentőségének méltatásával. Magyarország szellemi életét, úgymond, az Akadémia irányítja, pedig ennek a szellemi életnek hatalmas ellenáramlattal kell megküzdenie, mely tudatosan tör megsemmisítésére. Ez az intellektusban mélyen alantmaradt szláv nemzetiségek gyűlölködése, amelyet ébren tart az oroszok leplezetlen védelme... Annál nagyobb elismerésre méltó a magyarság erkölcsi energiája, hogy nyelvét, karakterét ily sok viszontagság közepette is meg tudta őrizni. Körülbelül ez a foglalata a Foreign Quarterly Review kis értekezésének.

Névtelenül jelent meg, de nem nehéz szerzőjére ráismerni, hisz nagyobbára pontos értesüléseink vannak az angol és magyar szellemi érintkezések közvetítőiről. A szóbanforgó cikk írója Miss Pardoe,⁵ aki Angliába való visszatérése után sem szűnt meg Magyarország politikai meg szellemi élete iránt érdeklődni. Nemcsak magyar írókkal való levelezése (Jósika, Eötvös, Döbrentei), de egy-egy Angliában megfordult magyar utazó látogatása is ébrentartja ezt az érdeklődést, Angliai útjáról írt „Úti tárcá“-jában (V. 170. l.) például Tóth Lőrinc megemlékezik a kellemes estéről, „amelyeket az élénk, elmés Miss Pardoe és barátnéja, Miss L. társaságában töltöttek...“, „volt alkalmunk találkozni fiatal költők- s művészekkel, kik előtt Vörösmartynk szép költeményét szavalván, nyelvünk bájos zenége magasztalva ismertetett el...“

⁴ Irodőtört. 1915 : 282–4. Elek O.: Sidney Fülöp a magyar hősdalokról.

⁵ Magyarországi útleírásáról l. dolgozatomat: Angol Magyarországon a reformkorszakban. Olesó Könyvtár 1957–66. 65–71. l.

Miss Pardoe-nak Magyarországról írott könyve, melyet John Paget „Hungary“-jével együtt a hazai kritika is legjelesebbnek tartott az angol utazóknak idevonatkozó műveiből, Angliában feltűnést és érdeklődést keltett. A *Foreign Quarterly Review* felszólította hazai viszonyaink ezen elismert angol ismerőjét, hogy írjon a folyóiratba cikket a magyar irodalomról. Miss Pardoe 1842 január 20-án kelt levelében jó ismerősének, Döbrenteinek segítségét kéri. Hangsúlyozza, hogy az angol közönség a mai magyar költészet iránt érdeklődik.⁶ Döbrentei válaszában hatheti munkát említett, mire az angol író március 9-én megismétli kérését, de hangsúlyozza, ne Döbrentei írja meg a cikket, azzal nem is akarta terhelni, de a szerzők küldjenek szemelvényeket munkáikból, pl. Széchenyi „Hitel“-éből, Jósika valamely regényéből, Schedel verseiből. Angol vagy francia fordításban kéri e szemelvényeket, melyet ő majd irodalmi angolsággal fog a *Review*-hoz eljuttatni. — A magyar író egyre késett a válasszal, úgyhogy Miss Pardoe szeptember 1-én ismét sürgeti a kért irodalmi anyagot. Hangsúlyozza, hogy a cikk a *Cabinet Anglais* auspiciuma alatt fog megjelenni, a magyar irodalmat tehát igen előkelő helyről fogják Angliában megismerni. Ismét kér tehát szemelvényeket a legjobb magyar költői termékekből. Magyarázatokra, rövid életrajzi adatokra is volna szükség. Döbrenteire bízta a szemelvények kiválasztását, az egyes művek és írók jellemzését. Ugyane kérdésben, úgy látszik, Eötvösnek, Jósikának is írt. Döbrentei — nagy kárára Miss Pardoe vállalkozásának — nem teljesítette a kérést ilyen formában. Nem küldte meg a kívánt szemelvényeket, írói arcképeket, de helyettük értekezést írt a régi magyar irodalom fejlődéséről, — nem törődve azzal, hogy az angol közönséget ez kevésbé érdekelte.⁷ Az újabb gazdag irodalomból alig van valami ebben az értekezésben, melyet Miss Pardoe azután az angol folyóirat számára átdolgozott.⁸ Kisfaludy Károlyt például meg sem említi, agyonhallgatja Vörösmartyt, de dicsérettel emlíkezik meg Döbrentei lírájáról...

⁶ L. Miss Pardoe leveleit Döbrenteihez az Akadémia levéltárában. *Magy. Irod. Lev.* 4-r. 2. sz.

⁷ *The City of the Magyar* c. művéhez az irodalomról szóló fejezetek anyagát Döbrenteitől kapta. Az ő szívességéből közli a Halotti beszédet is.

⁸ Miss Pardoe Döbrenteihez írott levelei bizonyítják, hogy a *Review* értekezésének nyers anyaga csak Döbrenteitől származhatik, — e levelek és a szóbanforgó angol értekezés némely részletének csaknem szó szerinti egyezése (pl. véleménye Paget és Gleig munkáiról) pedig annak bizonyítéka, hogy a *Review* névtelenül megjelent cikkének szerzője Miss Pardoe.

Döbrentei érthetetlen makaesságán, melybe azonban bizonyára a személyes hiúság motívuma is belejátszott, mult, hogy a jóhiszemű, lelkes angol íróntó eltért eredeti szándékától. A jelenkor nagy magyar íróit akarta műveikben megismertetni és megkedveltetni, Széchenyit, akit „minden művelt angol amúgyis ismer“, Jósikát, kit már akkor is „magyar Walter Scott“-nak szokás nevezni, Eötvöst, a nagyműveltségű európeert, Vörösmartyt, Miss Pardoe személyes ismerősét... Ehelyett — Döbrentei nyomán — akadémikus ízű értekezést írt, melynek Angliában természetesen nem is lehetett semmiféle visszhangja.